

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 29 Volume: 7 Issue: 29

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BÖLME/BÖLÜNME OLGULARI ÇERÇEVESİNDE YAŞLIYA VE YAŞLILIĞA BAKIŞ OVERVIEW TO THE ELDERLY AND AGEING WITHIN THE FRAMEWORK OF DIVIDING/BEING DIVIDED PHENOMENONS

Derya BAYRI MENGİLİ*

Öz

Zamansallık yaşam boyu süren bir kaygıdır. Kierkegaard'ın deyimiyle umut taşıyan dünyadan yaş alırken zamanın geçiciliği bilinci, kaygı oranını artırmaktadır. Bu kaygı insanların birbirini anladığı yerde azalabilir. Ancak değişen toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar içinde "anlama"nın insanın bir yapı özelliği, bir varolma şartı olarak açığa çıkmadığını; tersine basit teknik-mekanik bir iletişim akışına indirgenen olumlamalar şeklinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Bunun sebebini "bölünme" ve "bölme" olgularında arayabiliriz. Bölme etkinliğiyle kuşatılan yaşamlara adapte olmakta en fazla zorlanan kesim olarak, yaşlı kesim dikkatleri çekmektedir. Yaşlanma olgusuna bakışın matematik ya da biyoloji bilimine ait bir terim olan 'bölünme'yle ilgisinin ne olduğu şaşkınlıkla sorulabilir; ancak sosyo-ekonomik değişimlere yönelik kısa bir tarihsel analiz yapıldığında bölünmenin bireyi ve bireyin yaşlılığa karşı tutumunu etkilediğini görmekteyiz. Bu yazıda tarihsel süreçte ne tarz bir bölme ya da bölünme yaşandığı, bölünmenin varoluşsal sürece etkisinin ne olduğu ve sürecin yaşlı insanları nasıl kuşattığı yönündeki temel sorulara cevap aranacak ve yaşama kısa bir felsefi okumayla bakılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Bölme, Bölünme, İnsan Varoluşu.

Abstract

Temporality is the source of a kind of anxiety which continues lifelong. As Kierkegaard expressed, the consciousness of temporality increases the rate of anxiety during spending years in a world carrying hopes. Anxiety may decrease in places where people understand each other. However, we see that in changing social, political and economic conditions "understanding" does not appear to be a structural characteristic or a condition of human existence; that, on the contrary, it takes shape as affirmation reduced to a simple, technical-material current of communication. The reason for this can be searched in the phenomenon of being divided and/or dividing. It attracts attentions that ageing people are forced to adapt to the lifes which is surrounded by activity of dividing. It may be asked with astonishment as to what kind of a relation can ageing have to being divided which is a mathematical or biological term; but when a short historical analysis is made concerning socio-economic changes, it can be observed that being divided influences the individual and her/his attitude towards ageing. In this paper, with a brief philosophical reading, answers shall be tried to be provided to fundamental questions as to what manner of being divided is experienced throughout the historical process, what the impact of such a division is on existence and how this process surrounds ageing people.

Keywords : Ageing, Dividing, Being Divided, Human Existence.

GİRİŞ: Bölme ve Bölünme Türleri

Bölme, en basit şekliyle bir şeyi parçalarına ayırma işlemidir. Bu haliyle işlem, masumane görünebilir; ancak sayısal değerlerin dışına çıkıp zaman ve mekânı hatta insanın varoluş ereğini parçalara ayırdığında, sanıldığı kadar masum olmadığı anlaşılmaktadır. Sayısal olarak bir şeyden başka bir şeyi çıkarma işlemi, irrasyonel sonuçlara kadar uzanabilir. Can alıcı olan, işlemin sosyal alanda uygulanması ve varılan noktanın teorideki işleyişten hiç de farklı olmamasıdır. Bu nedendir ki 20. yüzyılda ortaya atılan bir düşünce olarak "akıl dışılığı" tartışması başlatılmıştır. Çalışmamızda söz konusu tartışmanın ayağını, toplumda önemli bir kesim olan yaşlı insanlar ve

* Çukurova Üniversitesi, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu.

bölünmenin yaşlı kesime yansıma şekli oluşturmaktadır. Bu amaçla tarihsel süreçte ne tarz bir bölme ya da bölünme yaşandığı son derece önemlidir.

İlk çıkış itibariyle hayatı kolaylaştıran, ihtiyaca cevap veren ve dayanışmayı sağlayan bir çözümdür bölme. İnsanın kültürel evrim sürecinde avcılıktan toplayıcılığa, hayvancılıktan tarımcılığa geçişi ve beraberinde ortaya koyduğu toplumsal ve politik örgütlenmeler, ilk bölünme türü olan iş bölümünü doğurmuştur. Artık bölünen ya da bölen sayılar değil; bölen insan, bölünen ise işin türüdür. Başlangıçta, bir kısım grup üyelerinin yiyecek üretirken; diğerlerinin yerleşik hayat için gerekli olan araç ve gereçleri üretmesi şeklinde ihtiyaç kaynaklı ortaya çıkan iş bölümü, sonraki çağlarda özellikle endüstri ve endüstri sonrası evrede artık niteliği ve niceliği değişmiş bir iş bölümü olacaktır; çünkü parçalama, insan yaşamının bütünlüğüne olan katkısıyla değil, tek bir yönüne, maddi yönüne olan katkısıyla öne çıkacaktır.

İş bölünmesi, toplumsal olarak ilk önemli bölünme türüdür. Tarihsel süreçte bunu, çeşitli bölünme türleri takip etmektedir. Konumuz çerçevesinde saptayabildiğimiz bölünme türleri: zamansal, mekânsal, sınıfsal, dini, demografik bölünme ve statü bölünmesidir. Bölme etkinliğinde önemli görülen parçalanmış şeyin kendisi değil, parçalama sonucu ortaya çıkacak olan yeni şey ve getireceği yarardır. Bu nedenle bölmenin manevi değerlere uzanması zor olmamıştır. Bundan en çok etkilenen kesimin yaşlı kesim olması da şaşırtıcı değildir; çünkü değerlere, özellikle kökleşmiş davranış örüntülere en düşkün kesim yaşlılardır.

Bölünme türlerinin yaşamı kuşatmasıyla beraber toplumların yaşlıya ve yaşlılığa bakışında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sosyo-kültürel bir tasarım olarak yaşlılığa bakış, kişinin varoluşunu gerçekleştirme sürecinden ayrı düşünülemez. Bulunduğu yaş ne olursa olsun, erek belirleme, anlam ve değer yaratma gibi insani nitelikleri yitirmediği sürece kişi, etrafındaki yaş alan diğer kişileri anlayabilecek ve yaşlılık sürecini daha doğal görebilecektir. Yaşlı insanların yaşadıkları fizyolojik ve psikolojik değişimleri gözlemlemek yaşlanma sürecini tanımamızı sağlayabilir; ancak olumsuz yaşlılık tasavvurunun nedenini anlamamızı sağlayamaz. Toplumun yaşlılığa bakışı nedir, nasıl oluştu ve bunda bireyin rolü nedir? Soruların cevabı, öncelikle insanın kendisini dinlemesinden ve anlamasından geçmektedir; ancak aşına olunan bir kavram "bölme/bölünme" kavramı, "zaman paradır" sloganı ile hayati koşuşturmaya başlatmakta ve bireyin kendisine, dolayısıyla yaşlı aile ferdine vakit ayırmasına fırsat tanımamaktadır.

İş Bölünmesi

İnsan topluluklarının bir arada sıkışık ya da seyrek halde yaşamaları, o toplumun yapısını ve öğelerini etkilemektedir. Nüfusun dağınıklığı ve sıklığına bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuç, iş bölümüdür. 20.yy sosyologlarından Durkheim'a göre, insanlar dar bir alana sıkışık olarak yerleştiklerinde iş bölümü başlar; çünkü nüfus sıklığı hayat kavgasını şiddetlendirmektedir. "Nüfus sıklığı artan bir toplumda herkes aynı işi görseydi, örneğin hepsi terzi olsaydı bu topluluğu meydan getiren bireylerin bir arada yaşamaları çok güçleşirdi. Ama başka başka meslekler, başka başka işler tuttular mı, birlikte yaşamaları kolaylaşır. Aralarındaki çekişme hafifler." (Köseihal, 2002: 183) İş bölümü ile yeni bir ahlakın temeli oluşturulmuş, başkalarını hesaba katarak yapılan her hareket, kolektif vicdanı ve dayanışmayı doğurmuştur. Ancak sanayileşmeyle birlikte değişen teknik, toplumsal ve ekonomik koşullar bireyi değişme götürmüş ve hayatın tüm alanlarında aşırı uzmanlaşmayı (spécialisation) başlatmıştır. 20. yüzyıl boyunca görülen disiplinlerdeki uzmanlaşma, insanın maddi-manevi bütünlüğünü parçalamış, yaşam ereğini yok etmiş ve anlam ve değer kaybı yaşatmıştır. "Aşırı uzmanlaşma geneli parçalara ayırdığından özün görülmesini ortan kaldırır." (Erdem, 2012: 80) Edgar Morin'e göre her birey, kendi uzmanlaşmış görevine odaklandığı ve yalnızca bundan sorumlu olduğu için aşırı uzmanlaşma bireyin bütünü algılama yetisini ve sorumluluk duygusunu zayıflatmıştır.¹ Söz konusu durumun toplum-aile etkileşimi sonucu ailede yansımaları bulması ile sorumluluk, dayanışma, saygı ve sevgi gibi insani duygular da parçalanmış ve aile içi bireyselleşme başlamıştır. Bu durumda sorumluluğu üstlenen yaşlı aile fertleri ise kendi hallerine terk edilmiş veya ayrı mekânlara götürülmüştür.

¹ Edgar Morin (2003), Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi, (Çev: Hüsnü Dilli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul s.19.

Din Bölünmesi

Din olgusu, değişen toplumsal koşullara ve oluşan yeni toplumsal ihtiyaçlara göre yeniden şekillenebilmekte veya içerisinde bölünmeler yaşanabilmektedir. Dinin toplumsal değişimlere nasıl karşılık verdiğini ve içerisinde ne çeşit ayrımlar yaşandığını Weber'in din üzerine araştırmalarında görmekteyiz. Ona göre toplumların rasyonelleşmesi, akılcı ve sistematik yollarla yeniden dizayn edilmesi, büyük dinlerin ağırlıklı olarak da Protestanizmin etkisiyledir. Hıristiyanlık dininin kendi içinde Katolik, Ortodoks, Protestan gibi kollara bölünmesiyle birlikte, öne çıkan ve Weber'in deyişiyle toplumları kapitalist aşamaya ulaştıran kol Protestanlık olmuştur. Bu yeni mezhep kolunun ahlak anlayışı, toplumda ve toplumun en küçük birimi olan ailede yansımaları bularak özellikle sosyo-kültürel değerlerde çeşitli çözümlere yol açmıştır. "Weber'e göre kapitalizm ilk zamanlarda meşruiyetini Protestan Etik'ten alıyordu. Disiplinli çalışma ile Allah'ın rızasının kazanılacağı inancı vardı. Metodik bir iş düzeni insanın kurtuluşunun bir göstergesi olabilirdi. Ancak zamanla kapitalizm geliştikçe kendisinin herhangi bir ahlaki sisteme ihtiyacının olmadığını düşünerek Protestan Etik'ten uzaklaştı ve sekülerleşti. Bu süreçte hayata amaçsal-akılcılık, yani hayata başarı ve paranın egemen olması hâkim oldu. İnsan dahil her şey para ve güç için araçsallaştırıldı. Bunun iki sonucu oldu; biri anlam kaybı, diğeri özgürlük kaybı." (Çamlı, 2013: 77) Dinin kendi içerisinde bölünmesi diğerk bölünme türlerini tetikleyecektir. Değişen anlam ve değer örüntüleriyle birlikte statüsel, mekânsal ve demografik bölünmeler ortaya çıkacaktır.

Statü Bölünmesi

Statü, sınıf ile bağlantılı olması dolayısıyla sosyologlar tarafından tartışılan bir terimdir; ancak üzerinde anlaşılan nokta, statünün toplum içerisindeki saygınlık ve prestij ifade eden bir kavram olduğudur. Max Weber'e göre sosyal tabakalaşmanın saygı temelindeki boyutudur ve toplumda belirli saygın bir yaşam biçimini ifade eder. (Weber, 1993: 183). Genel bakışla ifade edilecek olursa, bireyin kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayan unsurların bileşiminden oluşan ve bireye sosyal yapıda yer kazandıran bir kavramdır. Statünün ve beraberinde gelen saygı unsurunun kendi ayakları üzerinde durma ile özdeşleştirildiği sanayi toplumlarında en mağdur kesim, yaş ve cinsiyet ayrımları nedeniyle iş bölünmesinin dışında bırakılan kesimdir. Bu manada ele alacağımız önemli bir kesim, yaşlı insanlardır. Sosyal yapıdaki değişimlere bağlı olarak yaşlı insanlar, düşük ya da yüksek pozisyonda olabilmektedir.

Statünün belirleyicileri, toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin modern öncesi dönemde yaşın büyüklüğü ailede statünün ve saygının göstergesi iken; modern dönemde çalışma, ekonomik katkı sunma bir gösterge olmuştur. Burada bireyin içinde bulunduğu toplumun yapısı önem kazanmaktadır.

Demografik Bölünme

Sosyal yapının temelinde bulunan sosyal ilişki, değer ve normlar ile aile sistemi arasında sıkı bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşim, toplumların endüstrileşmesi, aşırı iş bölünmesi ve uzmanlaşma tutkusuyla birlikte daha da artmış ve aile yapısında önemli çözümler meydana getirmiştir. Bunun altında aile kurumunun kendine yeterliliğinin azalması ve sanayi, ticaret, hizmet sektörüne olan ihtiyacının artması düşünülür. (Erol, 1992:1) Sanayileşmeye geçişle, hem köy hem de şehir sosyoekonomik yapısı içinde bir arada yaşayan aile topluluğunun, şehrin sınai ekonomi talebine iş gücü göndermesi nedeniyle geleneksel geniş aile bütünlüğü bozulmuştur. (Sezal, 1997: 18) Bu yeni ilişki biçimi ile aile sınırları yeniden çizilmiş ve yavaş yavaş geniş aile yapısından çekirdek aile² yapısına doğru kayma başlamıştır. Buna karşılık endüstrileşmemiş tarım ya da geleneksel toplumlarda uzmanlaşma ve farklılaşma derecesi daha sınırlı olduğundan aile yapısının, sosyal yapıya olan kaynaşıklığı daha azdır. (Erol, 1992: 2) Geniş aile³ olarak adlandırılan bu aile tiplerinde kararı en yaşlı erkek üye almakta ve ailenin diğerk üyeleri bu karara uymak durumundadır. Oysa demografik bölünmeyle birlikte tüm aile üyeleri çalışma hayatına dahil olmuş, aile içi rol ve statüler yeniden şekillenmiştir. Yaşlı birey artık, kararlarına itaat edilip, saygı ve hürmet gösterilmesi gereken bir büyük olarak görülmemiş, tersine ailenin dışına itilmiştir. Böylece saygı, sevgi ve itaat gibi edimlerin yöneldiği özne de değişmiş yerini para, prestij, statü ve güç gibi öğeler almıştır. Artık özne,

² Çekirdek aile; anne, baba ve henüz evlenmemiş çocuklardan oluşan ailedir Bkz., TDK, Güncel Türkçe Sözlük.

³ Geniş aile; büyük baba, büyük anne ile bunların evli oğullarından, gelinlerinden ve çocuklarından oluşan ailedir. Bkz., TDK, Güncel Türkçe Sözlük.

nesne; nesne ise özne konumundadır. Başka deyişle değer ve saygı gören insan değil, sahip oldukları olmuştur.

Bölünme Tarzlarının Toplumsal Boyutu ve Yaşlılığa Yansıması

Başlangıçta dayanışma, paylaşım, kaynaşma gibi değerler yaratan 'bölme' etkinliği, tarihi süreçte tutkuya dönüşmesiyle, toplumları sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan sarmış adeta bir 'bölünme krizi'yle yüz yüze bırakmıştır. Söz konusu krizin toplumsal boyutunu ve yaşlı kesime yansımasını anlayabilmek için oldukça eskiye gitmemiz gerekecektir. Bu anlamda 'bölme' tutkusunun oluşum aşamasını Ortaçağla başlatabiliriz.

Dünya görüşünü inanç ve vahiyle şekillendiren Avrupa Ortaçağı, Hıristiyanlığın, tüm inananları eşit gördüğü tutumundan ve vahiy kaynaklarından uzaklaşıp toplumda ruhban, burjuvazi, yoksul, muhtaç gibi sınıfsal bölünme yaratmasıyla, insan değeri sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. İnsana bakış açısı, yoksul ve zengin şeklinde iki kategoriye indirgenmiş, dahası yardımlar insani duygularla değil, günahların kefareti amacıyla yapılmaya başlanmıştır. Bedensel ve sosyo-ekonomik yetersizliğe sahip yaşlılar ise başlangıçta yoksul kategorisinde görülürken; sonraları, özellikle on yedinci yüzyıla doğru, akıl dışı uygulamalarla farklı kategorilere yerleştirilmiştir. Bunda yaşlıların meta olarak görülüp işe yaramaz ilan edilmesi etkili olmuştur.

Bölünmenin yalnız sınıfsal kalmayıp zamansal, mekânsal ve dini boyutlara taşınması, sorunu insanın kendisi olma ve başkalarını⁴ anlama noktasında yoğunlaştırmıştır. On altıncı yüzyıldan itibaren kilise çanları, günü dini bölümlere ayırmış, dua zamanlarının yanında çalışma ve yeme-içme zamanlarını da çanlarla belirlemiştir. Buradaki zamansal bölünme kozmolojik değil, tamamen tarihsel bir zaman bölümüdür. Zamanın disipliniyle birlikte ileride oluşacak rutin hayatın kapısı aralanmış ve insanın hayata karşı koşuşturması başlamıştır. Zamanın bu şekilde programlanması neden insani bir felakete yol açacaktı ki? (Sennett, 2005: 37) Sorunun cevabını, dini bölünme ile ortaya çıkacak yeni iktisadi yaşam ve beraberinde zorunlulukla yayılan toplumsal iş bölümü ve aşırı uzmanlaşma⁵ gösterecektir; çünkü aklın varoluş ereğini gerçekleştirmeye değil, araca hizmet etmesi, varlığı parçalayıp insani duyguları yok etmektedir. Başka deyişle başlangıçta yardımlaşma, dayanışma ve sosyalleşme aracı olarak ortaya çıkan iş bölümü, sonraları bu özelliğini yitirmiş ve tersi bir işlevle bireyi ve yaşamını parçalamaya dönüşmüştür. "Uzmanlık tutkusu ya da bir yönüyle "araçsal akıl", varlığı bölmüş, parçalamış; insanın görme, anlama ve anlamlandırma olanaklarını budamış; anlamı sığlaştırmış, dahası kimi durumlarda yok etmiştir." (İyi, 2008: 6).

Kilisenin kendini kurumsallaştırarak topluma hâkim olma gücünü köklüleştirme sürecinde Hıristiyanlık içinde fikri değişimler ve mezhep ayrımları yaşanmış, ortaya M. Weber'in deyişiyle kapitalizmi kamçılayan yeni bir toplumsal ahlak modeli, Protestan ahlakı çıkmıştır. Protestan mezhebinin tükettiğinden fazlasını üretme ve biriktirme davranışını öne çıkarması, yalnız toplumsal ve ekonomik koşulları değil, insana yaklaşım biçimini de önemli ölçüde etkileyip değiştirmiştir. "Unutma ki zaman paradır, unutma ki kredi paradır, para parayı üretir ve ondan elde edilen daha fazlasını ve daha fazlasını üretir" (Weber, 1997: 42-43) zihniyeti, toplumda çalışmayacak durumda olan bireylerin değersiz ve yük olarak algılanmasına yol açmıştır. Bunu, en iyi on yedinci yüzyıl Avrupa'sında yaşanan "büyük kapatılma" olayı açıklamaktadır. 1656 yılında Paris'te işleyiş ve amaç bakımından hiçbir tıbbi düşünce taşımayan genel hastane adlı bir kurum kurulmuş ve toplumda çalışmayacak durumda olan özellikle bedenen güçsüz yaşlı insanlar, hiçbir ayırım gözetilmeden akıl hastaları, suçlular, sakatlarla aynı yere kapatılmıştır. (Foucault, 2000: 106) Yaşlanmanın delilik veya suç olarak algılanmasıyla araçsal akıl, saygı kavramının içini boşaltıp yerini mekanik olanla doldurmuştur. Cicero'nun yaşlılıkta en etkin silah olarak bahsettiği bilgi, erdem ve beraberindeki saygınlık kavramı ise rafa kaldırılmıştır. (Cicero, 1998: 17) O dönemde polisin yersiz yurtsuzları sorgusuz sualsiz kapatma gücü bulunmaktadır. En iyi avları ise mekânlarının öneminden yoksun kalan yaşlılardır. "Yaşlı, toplumun istenmeyen insanı, ölümün habercisi, faydasız ve ürpertici

⁴ Özellikle yaşlı insanları anlama ve onlarla empati kurma noktasından uzaklaşmış, dahası insani olmayan birtakım uygulamalara gidilmiştir. Buna aracılık eden en büyük faktör olarak din ve ekonomi ikilisi görülmektedir.

⁵ Smith'e göre, para, mal ve emeğin serbest dolaşımı, insanları giderek daha fazla uzmanlaşmaya zorlayacaktı. Serbest pazarların büyümesi, beraberinde toplumsal iş bölümünü getirecekti. Bkz., Richard Senet (2005). *Karakter Aşınması*, İst.: Ayrıntı Yay. s.36.

varlığıydı. Görmezlikten gelinmeli, onlara acımamalı ve hele saygı, hiç duyulmamalıydı.” (Tufan, 2002: 20)

Toplumsal denetimi sağlamak ve serbest piyasa sistemini hızlandırmak için güdülen mantık, “bir ve aynı” mantığı idi. Tımarhane ile ihtiyar yurdu bir ve aynı görülmektedir. Amaç; üretmeyen, piyasaya özellikle bedenen katkı sağlayamayanları toplumdaki uzaklaştırmaktır. Cicero⁶⁶ bu yüzyılda yaşasaydı, “Yaşlılık” eserinde sorduğu soruları daha sık sorardı kuşkusuz. “Yaşlılık, insanı işlerden uzaklaştırmış. Hangi işlerden? Gençlik ve güç isteyen işlerden mi? Yaşlılara göre beden güçsüz olsa da, manevi güçlerle yapılabilecek işler yok mudur?” (Cicero, 1998: 21) Bu yüzyıllarda Avrupa’da⁷ toplumsal modernleşme adına yaşanan trajedinin bir diğer yönü de ‘cadı avcılığı’dır. Cadı olarak nitelendirilen yaşlı kadınlar kilisenin emriyle büyücü damgası altında öldürülmüşlerdir. “Cadı takibi, bir nevi toplumsal modernleşmedir ve bu durum, toplum şeklinin ve inanç dünyasının değişimi olarak da tanımlanabilir.” (Tufan, 2002: 47)

Endokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, Fransız devriminin etkisiyle ayrımcılığa bakış bir nevi insanileşmiş ve kapatılanlar içinde kategorik ayrımlar yapılmaya başlanmıştır. Akıl hastaları tımarhaneye, gençler islahahanelerine, suçlular hapishaneye, ihtiyarlar ise ihtiyarlar yurduna gönderilmiştir. Bu aşamadan itibaren iktisadi sistemin iş bölümü, toplumun en küçük birimi olan ailede etkisini göstermiş, ailesel çözümler görülmeye başlanmıştır. Serbest pazarların büyümesi ile genişleyen toplumsal iş bölümü, cazip gözükse de modern bireyin kendi emeği üzerindeki kontrolünü yitirmesine ve mekanik rutin akışın bir parçası olmasına yol açmıştır. İş bölümünün ilerlemesiyle birlikte, emeğiyle geçinen insanların çoğunun işi bir dizi çok basit işlemle sınırlı kalmıştır. Adam Smith’in iğne fabrikasında çalışan işçilerin durumunu ele aldığı olay açıklayıcı örnektir. Bütün işleri tek başına yapan bir iğne ustasının bir günde ürettiği iğne sayısı; iğne fabrikasında modern iş bölümü ile devasa sayıya ulaşacaktır; ancak her bir işçinin makinenin hızına ayak uydurarak tek bir işlemi yapması rutinliğe yol açmaktadır. Smith’e göre iğne imalatında, işlemleri parçalara bölmek, iğne işçilerine saatlerce tek bir küçük işlemi yaptırmak onu uyuşturucu ve sıkıcı bir iş gününe mahkûm etmektir. (Sennett, 2005: 37) Bütün hayatı birkaç basit işlemi yapmakla geçen kişi, varoluş amacını gerçekleştirme sürecinden uzaklaşır ve kendisi bir araç haline gelir. Bu nedenle rutin, insanın çalışma kontrolünün yitmesine ve zihninin ölmesine yol açmaktadır. Artık sorgulanması gereken şey, neyin değerli - değersiz, neyin amaç- araç olduğudur.

Sanayileşme ve iş bölümü, insanın değeri sorunu derinleştirmesinin yanında toplumsal çözülmeyi de tetiklemiştir. Endüstriyel düzen dakik rutine dayanırken bu rutine ayak uyduramayan çalışamayacak durumda olan en önemli kesim yaşlılardır. Toplumun geleneksel yaşam biçiminin bozulmasıyla aile bağları kopmuş ve sosyo-ekonomik hayata uyum sağlayamayan yaşlılar, mekânsal ayrıma tabii tutulmuşlardır. Teknolojik değişimlerin yaşlıların yaşam tecrübesine ve bilgeliğine değer vermemesi, onların mekânlarını ve statülerini sarsması, modernleşme kuramlarının da bir tespitidir. Zamanın bölümü ile çalışma, yeme-içme, dua etme gibi temel ihtiyaçlarına koşuşturan birey, yeni bir bölünmeye, mekânsal bölünmeye ihtiyaç duymuş ve üretmeyen, para kazanamayan aile ferdini kendisinden ayırmaya başlamıştır. Böylece çalışamayacak veya kendisine bakamayacak durumdaki yaşlı bireyler için kalabilecekleri yurtlar ve bakım evleri planlanmıştır. Olumsuz yaşlı tasavvurları nedeniyle yaşlıların topluma katılmalarının gereksizliğine ve yaşlandıkça toplum-insan arasındaki bağların koptuğu görüşüne meyil yaratılmıştır.⁸

Hayatta kalmak adına tüm aile bireylerinin birlikte katıldığı çalışma sürecinin tek sorunu süre uzunluğu, sıklığı, rutinliği değil; bir de ücret adaletsizliğidir. (Sennett, 2005: 56) Kadın, erkek ve çocuk işgücünün yoğun olarak akın etmek zorunda kaldığı emek piyasasında belirli asgari bir ücret bulunmamaktadır. Ücretin piyasanın şartlarına göre belirlenmesi ise, geçinmeyi zorlaştırmış, çalışamayacak durumda olan aile ferdinin yük olarak algılanmasını pekiştirmiştir. Ağır şartlar altında 14-18 saat çalışmak zorunda kalan aile bireylerinde zamanla bölünme baş göstermiş ve geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru kayma başlamıştır. Geniş aile yapısında yaşlı birey için zaman, dinlenilip, hoşça geçirilebilecek, başka deyişle serbestçe yararlanılabilecek bir kaynak iken;

⁶⁶ Cicero’ya göre yaşlılar, gençlerin yaptığı işleri yapamazlar, ama çok daha büyük, çok daha iyi işler görürler. Büyük işler kol gücü ya da hız ve çeviklikle değil; düşünce, sözünü geçirme, ortaya doğru düşünceler atmayla başarılır. Bkz., Cicero (1998). *Yaşlılık-Dostluk*, İst: Cumhuriyet Yay. s.22

⁷ Özellikle Almanya’nın Wüzburg şehri cadı yakmada birinci sıradaydı. Bkz, Wikipedia, wüzburg witch burning.

⁸ Bkz., Tufan, İ. Gerontolojiye Giriş, s. 83.

çekirdek aile yapısında kaygı kaynağıdır; çünkü zamanın geçiciliğiyle birlikte yaşlı bireye duyulan saygı ve gösterilen bakım ve ilgi azalmakta, sonunda ise yaşlı birey ayrı bir mekana götürülmektedir.⁹ (Aile ve Tüketici Hizmetleri, 2011: 35) Böylece geleneksel aile yapısında Joseph Choate'nin deyimiyile 'Altın Çağ'¹⁰ olarak anılan ve olumlu değerler atfedilen yaşlılık, bu yeni aile yapısı ile zahmetli bir süreç olarak algılanmıştır. Bu durum, demografik bölünmenin kırılma noktası olarak gösterilebilir.¹¹ Artık kendisine ayıracak vakti bile kalmayan bireyin zihninde her şey bir ve aynı olmaya başlar. Modern dünyanın "her şeyin bir ve aynı olduğu" mantığı, iradeyi devre dışı bırakır, böylece varoluşun anlamı olan erek belirlemeyi askıda bırakır.

İsteme (bilmeyi, adaleti, özgür olmayı isteme gibi) temel bir varoluş olgusu olup 19. yüzyıl aydınlanma filozofu I. Kant'ın deyimiyile akli kullanma cesaretiyle gerçekleşir; ancak her gün bir önceki günün aynısını yaşayan birey, alışkanlıklarının tutsağında her şeyi ya bir ve aynı ya da ötekiler olarak algılar. Söz konusu durumu, yirminci yüzyıl filozofu Fransız Albert Camus "Yabancı" romanında gözler önüne serer. Aile bağlarının çözülmesiyle gittikçe yalnızlaşan; yalnız mekânları ayrılan yaşlılar değil, aynı zamanda yaşamak için çalışmak zorunda olan bireylerdir. İhtiyarlar yurdundan gelen bir telgrafla annesinin ölüm haberini alan Meursault da bu bireylerden biridir. Kazandığı parayla ancak kendi geçimini sağlayabilen, bu nedenle yaşlı annesinin gereksinimlerini karşılayacak gücü bulunmayan Meursault, annesini ihtiyarlar yurduna bırakmış; fakat yaşamın koşuşturmasından sıyrılıp ziyaretine gidememiştir. Öyle ki tek dinlenme günü olan pazar gününü yaşlı annesi için feda etmeyi göze alamamıştır. "Otobüse kadar gitmek, bilet almak ve iki saatlik yola düşmek zahmeti de caba." (Camus, 1996: 11)

Mekanik çağın bireyi ve yaşamını absürd (saçma, akıl-dışı) olanla ördüğü gerçeğine, Meursault'un günlerden bir gün eline geçen bir telgrafla annesinin ölüm haberini alması ve beraberinde takındığı tavırla tanık olmaktayız "Bütün gece başında bekler, yarın akşama da dönerim." (Camus, 1996, s. 9) şeklindeki ethostan uzak basit plan, ileride yaşamın bütünlüğünde görülecektir.

Öyle ki İhtiyarlar Yurdunda annesinin tabutuyla karşılaştığında dahi insani duyguları uyanmaz ve kayıtsız, edilgin tavır terk etmez kahramanın ruhunu. "Tabutu kapamışlar, ama ananızı görmek isterseniz açayım, dedi. Tabuta yaklaşırken durdurdum. İstemiyor musunuz? Dedi. Hayır, sıkıldım çünkü..." (Camus, 1996: 12) Meursault için her şey bir ve aynıdır; annesini son kez de olsa görmek veya görmemenin bir anlamı yoktur. "...Canım sigara içmek istedi. Ama duraksamadım. Çünkü ananın önünde içilip içilmeyeceğini bilmiyordum. Düşündüm taşındım, bu bana hiç de önemli gelmedi. Bir sigara verdim kapıcıya karşılıklı içtik." (Camus, 1996: 14)

Bir taraftan her şey bir ve aynı alışkanlığında devam etmekte; öte taraftan "ötekiler" diye bir algı kazanmaktadır zihinlere. Bunu ihtiyarlar yurdunun kapıcısıyla fark ediyoruz. Yoksul biri olarak ihtiyarlar yurduna giren ve hayatını uzun yıllar orada geçiren, muhtemelen de orada sona erdirecek olan 64 yaşındaki kapıcıyla bugün karşılaşma olanağımız olsa; içimizden yapacağımız en insani yorum; oradaki yaşlılarla kaynaşmış, can yoldaşı olmuş aslında onlardan çok da farklı olmayan (mesleği dışında) bir yaşlı olduğudur. Ancak Meursault'la ihtiyar kapıcı arasında geçen diyaloga dikkat ettiğimizde içimizden geçen ne kadar uzak olduğunu anlıyor ve hayal kırıklığı yaşıyoruz. "Artık, siz de yurttakilerden biri sayılırsınız, dedim. Hayır, diye karşılık verdi. Yurttakilerden söz ederken, 'onlar', 'ötekiler' arada bir de 'ihtiyarlar' deyişi tuhafıma gitmişti." (Camus, 1996: 13) Evet, tuhaftı; çünkü kapıcının kendisi de hem ihtiyar hem de onların içinde ve içinden birisiydi. Kapıcının çalışabiliyor olmasından, başka deyişle mesleğinden aldığı güvenle kendisini yaşlı kategorisine dâhil etmemesi bizi Romalı filozof, devlet adamı Seneca'ya geri götürür. "Seneca kendi evinin önünde nöbet tutan bir yaşlı köleye gözü ilişince, kâhyasına seslenerek, 'Bu enkaz da nereden çıktı... Sanki yakında evi terk edecek ve dinleneceği son yuvasına taşınacakmış gibi bir hali var! Yaşayan bu ölüyü nereden bulup getirdin?' diyebilmiştir. Seneca'nın sözlerini işiten kölenin, 'Efendim! Beni tanımadınız mı? Ben Felicio'yum. Küçükken birlikte oyunlar oynamıştık.' demesinden anlaşılabilir ki, yaşıtı olan bir köleyi yaşlı olarak nitelendiren ve onu bir ayağı çukurda biri olarak algılayan Seneca, bulunduğu sosyal konumundan aldığı güvence ve sağladığı maddi ve manevi imkanlardan ötürü kendisini yaşlı kategorisine dahil etmemektedir." (Tufan, 2002: 16)

⁹ Buna etki eden; sosyal yapıdaki değişmelerin aileye yansmasıyla aile içi değişen ilke, norm ve değerlerdir.

¹⁰ Joseph Choate, 70, 80 yaş arasını gerçek mutluluğun yaşandığı bir dönem görür ve yaşlılığı altın çağ olarak ifade eder. Bkz., Aile ve Tüketici Hizmetleri, Yaşlılık Süreci, s. 8.

¹¹ Söz konusu kırılmayla beraber yaşlı bireyin yaşadığı çevrenin koşulları ve olanakları da değişmektedir.

Tarihsel bir olaya bakış açısı kişilere ve koşullarına göre değişebilir; ama bu, söz konusu olaydaki insani değere işaret eden kavramın genelliğini yok etmez. Benzer şekilde yaşlıya ve yaşlılık sürecine bakış açısı da değişebilir; ancak bakışlar insani duygular yitirilmeden çeşitlenebilir, çoğalabilir. Hatta bakışların çokluğu zenginlik olarak görülebilir, çekirdekindeki insan değeri bilinci yitirilmezse. Yaşanan tarihsel durumu elekten geçirdiğimizde sorunun, yirminci yüzyıl filozofu Heidegger'in bahsettiği gibi düşünmenin açıklığının giderek yitirilmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yaşamak için hep daha fazla çalışmak şeklindeki mekanik düşünce sonucunda insanı var eden bir etkinlik olarak 'düşünme' unutulmuştur. Bu silik belleğiyle yaşamını sürdüren bireyin etrafındaki en yakın kişilere, yaşlılara bakışı da yüzeyseldir.

'Bölünme' kavramının tarihsel seyri ve bireyin iç yaşantısı üzerinden serimlemeye çalıştığımız yaşlı ve yaşlılık süreci, 21. yüzyılda nasıl algılanmaktadır? Yaşadığımız çağda yerleşik yaşlı ve yaşlılık algısından hareketle mekânsal bölünmenin devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu bakımdan ailedeki statüsünü kaybeden yaşlılar için yeni huzur mekânları aranmakta, üretilen sosyal politikalar ile fiziksel (mekânsal alternatifler, çevresel ulaşılabilirlikler, boş zaman etkinlikleri vb.) ve manevi (bakıcı ilgisi, sohbet dostları vb) olanaklar genişletilmeye çalışılmaktadır. Bugün insanların yaşlılık dönemlerinde daha rahat yaşamaları ve yaşlılık sürecini daha iyi geçirmeleri için sosyal hizmet projelerine ağırlık verilmektedir. Ancak sosyal yapıda endüstriyel ilişkilerin yaygınlaşması devam ettikçe yaşlılığa ilişkin toplumsal olumsuz algı devam edecek görünmektedir; çünkü yeni iktisadi sistemin sunduğu özgürlük türü, çalışma ya da aç kalma özgürlüğü, bireyde güvensizlik, korku yaratarak maddi-manevi sorumluluk alma duygusunu aşındırmaktadır. Bu durumda birey, yaşlı insanlar için düşünülmüş mekânlardan yararlanarak yaşlı aile ferdini uzaklaştırma yoluna gitmektedir. Günümüzde en popüler ve yaygın olan mekân ise huzurevidir.

Geldiğimiz noktada yeni olmasa da artarak devam eden bir bölünme türü daha karşımıza çıkmaktadır: statü bölünmesi. Sosyal yapıdaki değişimler olan ilke, değer, norm ve amaçlardaki değişimler, bir taraftan süregelen bazı statülere son verirken öte taraftan yeni statüler yaratmaktadır. Bundan en çok etkilenen ise yaşlı kategorisinde olan insanlardır. Burada yaşanan güncel bir hadise açıklayıcı örnek olabilir. Ülkemizin kökleşmiş kurumlarından birinde uygulanan bir strateji ile orta yaştan yaşlılığa merdiven dayayan; fakat emeklilik yaşına henüz ulaşmamış insanlar zorunlu bir sözleşme ile emekliye ayırılmıştır. Yaşlılığa adım atmalarıyla sahip oldukları rol ve statüler ellerinden alınmış ve bir anda kimliksiz kalmışlardır. Söz konusu durum, toplumun en küçük birimi olan ailede de yansımaları bulmuştur. Aile toplum etkileşimi sonucu, aile içinde oluşan yeni değer ve normlar yine en fazla yaşlı aile üyesini etkilemiştir. Geleneksel ailede alınan kararların danışıldığı, son sözün kendisine ait olduğu birey, ailenin en yaşlısıdır; ancak endüstriyel ilişkilere uyumla beraber, yaşlı ferдин statüsü elinden alınmış, statü, aile içinde yeniden bölünerek dağıtılmıştır. Bu manada statü bölünmesinin, çalışıp para kazanan birey çokluğuyla doğru orantılı olduğunu söyleyebiliriz.

Statünün genç, dinamik bedenleri işgal etmesiyle, 'saygı'nın nesnesi ve yöneldiği alan da değişmiştir. I. Kant'a göre saygı, temelini saf akılda bulan apriori bir duygu olup korku, heyecan, haz gibi tutkusal duygulardan farklıdır. Bu nedenle saygı, şeylere değil, insana saygıdır; fakat öznenin nesne, nesnenin özne olarak görüldüğü, başka deyişle insana meta gibi faydalı-faydasız ölçeğinde bakıldığı ortamda saygı gören insan değil statüsüdür. Bu nedenle sahip oldukları statü ve rolleri yitiren yaşlılar aynı zamanda saygınlıklarını da yitirmişlerdir, çıkarımını yapabiliriz. Kaybettikleri saygıyı yeni mekânsal ortamlarında bulup bulmadıkları ayrı bir tartışmanın konusudur. Artık saygının önemli belirleyicisi bir 'şey'in işe yararlığı ya da yarasızlığıdır.

SONUÇ

Bölenin insan olduğu, bölünenin ise yine insan tarafından belirlendiği koşulda, bölünen türleri çeşitlenmeye ve dallanmaya açıktır. Ancak dallanmanın, insanın kendisine kadar uzayıp onun tinsel bütünlüğünü parçalaması durumunda, geriye insan olarak 'insan' değil sadece canlı olarak insan kalır. Bu da yirminci yüzyıl filozofu Max Scheler'in en büyük kaygısıdır. Ona göre insanı insan yapan şey, 'Geist'(aklı içine alan fakat onun da ötesinde bir akt) varlığı oluşudur. İnsanı bölme, insanı anlama olanağını ortadan kaldırmıştır. İnsanın kendisini anlama olanağının kısıtlandığı bir ortamda etrafındakileri, özellikle ilgiye en fazla ihtiyaç duyan yaşlı kişileri anlama olanağı da ortadan kalkmıştır. Bu nedenle yaş alan, yaşlanan bireyleri ve toplumların yaşlılık tasarımlarını anlamının kişinin kendisini anlamasından geçtiğini söyleyebiliriz. Ancak kendine bakış, parçalı değil, bütünsel

bir bakış olmalıdır. Bu anlamda insan felsefesi düşünürleri de insana somut bütünlüğünde yaklaşılması gerektiğini, onun tin ya da akıl, beden ya da ruh gibi parçalanmadan, bütün olarak varoluş koşullarının gösterilmesi gerektiğini belirtirler.

Özetle insanın etrafındaki diğer varlıklara verdiği değer, kendisine gösterdiği değer bakımından bir değer sorunudur. Toplumda var olan olumsuz yaşlılık algısı, ancak tek tek kişilerin kendilerindeki değeri görmeleri ve bu yönde eylemleriyle değişebilir. Her bir kişinin değere yönelik eylemiyle yaşlı insan, kendisini ne toplumdaki ne de tüm yaşamı boyunca yapmış olduğu işinden kopmuş hissedebilir. Böylece onu, toplumdaki saygıdeğer konumuna geri taşımış olabiliriz.

KAYNAKÇA

- AİLE VE TÜKETİCİ HİZMETLERİ (2011). *Yaşlılık Süreci*, Ankara: MEB Yay.
- CICERO (1998). *Yaşlılık-Dostluk*, İstanbul: Cumhuriyet Yay.
- CAMUS, A (1996). *Yabancı*, İstanbul: Can Yay.
- ÇAMLI, A. Y (2013). *Max Weber'de Rasyonelleşme ve İktisadi Gelişme İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERDEM H (2012). "Edgar Morin'de İnsanlık Durumu ve "Geleceğin Eğitimi" Düşüncesi", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 13, s.75-88.
- EROL, M (1992). *Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Nitelik Değişmelerinin, Aile Üyeleri Üzerindeki Etkileri*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FOUCAULT, M (2000). *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- KÖSEMİHAL, N. Ş (2002). *Sosyoloji Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- MORİN, E (2003). *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SENNETT, R (2005). *Karakter Aşınması*, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- SEZAL, İ (1997). *Aile Nedir*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- TUFAN, İ (2002). *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık, Sosyolojik Yaşlanma*, İstanbul: Aykırı Yay.
- TUFAN, İ. *Gerontolojiye Giriş*, İtge Yayın Arşivi.
- WEBER, M (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, İstanbul: Hil Yay.
- WEBER, M (1993). *Sosyoloji Yazıları*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.